

Repressiya qurbanları

Ötən əsrin 20-30-cu illərində Gəncəbasar bölgəsində xalqının azadlığı və Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda sovet quruluşuna qarşı mübarizə aparan məşhur qacaqlardan biri də Quruluxlu Əbdüləli olmuşdur. O, 1874-cü ildə Şəmkir rayonunun Keçili kəndində anadan olmuşdur. Kür çayından 700-800 metr aralıda yerləşən Sayifli tayfasındandır. Əbdüləli ömrü boyu burada yaşamış, maldarlıqla, əkin-biçinle məşgül olmuşdur. Bərə, qoşa dəyirman sahibi idi.

İşgəzarlığı və zehmetsevərliyi sayəsində var-dövləte nail olmuşdu, kasib və kimse-sizlərə daim el tuturdu. Ona Gəncədə, Dəstəfurda (indiki Daşkəsən), Şəmkirdə, Gəde-beydə, Gəncəbasara yaxın yerlərdə nankor ermənilərin özbaşınağının, digər müskül məsələlərin həlli üçün müraciət edənlər çox olurdu. Həc-binirin də naümid qaytarmıldı. Bele bir əhvalat indi də xatire-lərde yaşayır: Yay quraqlıq keçdiyindən Gəyçə mahalında açıq başlayır. Zod kəndin sakini Vəli ağanın oğlu Səmənd ağa Əbdüləlinin ya-

uşağı sorğu-sualı tutub kimliyi ilə maraqlanır. Uşaq deyir ki, Gəyçə gölünün yaxınlığında Cil kəndindədir. Daşnakların kəndə hückumu zama-nı atası erməni quldurları tərəfindən öldürülüb, anası ilə Şəmkirə pənah getirib. Anası başqa kişi ilə ailə qurub. O isə atalığının yanında qalmayıb, vağzalda, orda-burda yaşa-maği üstün tutub.

Əbdüləli kişi uşağı Keçili-yə getirir. Tanış-biliş sorusunda isə deyərmış ki, tapmışam. Elə ona görə də uşağın adı qalır Tapdıq, kənddə hamı onu bu adla çağırır.

yə, ya da sürgünə göndərirdi-lər. Əvvəller qoyun-quzusu, mal-qarası, at ilxisi, torpaq sa-hesi özündə olan Əbdüləli kişi təzə hökumətin siyasetinə az-çox inanır. Həmin ilin payızında bolşeviklər Keçilidə yi-ğincəq keçirib kənd şurası tə-sis edəndə Əbdüləli kişi ca-maatın arasından ireli çıxıb: "Ay bala, deyirsiniz, biz fəh-lə-kəndlə hökuməti qururuq, elədirse qoy onda - qapısında nöker işleyən Tapdıq göstə-rək - kənd şurasının sədri olsun!" - dedi.

Elədə obada bir sözü iki ol-mayan Əbdüləli kişinin tekli-fini camaat hamiliqlə dəsteklə-di. Beləliklə, kənddə mehtər kimi tanınan Tapdıq Qurulux və Xulufu özündə birləşdirən Keçili kənd şurasının sədri seçildi.

Bundan təqribən bir ay sonra Tapdıq koxa Əhmədələ birlikdə Əbdüləli kişi əkdiyi çəltiyin vergisini ləngitdiyi üçün gəlir onun qapısına. Bu vaxt Əbdüləli kişi Şəmkir stansiyasından gələn qonağı

Səkkiz il idi ki Gəncəbasar rəhbərləri, hüquq-mühafizə iş-çiləri qacaq adlandırdıqları xalq müdafiəçiləri, azadlıq mücahidləri ilə bacara bilmir-dilər. Əbdüləlinin dəstesinin pusqu qurub onları tutmağa gələn əsgərlərin axırına çıxmaları yerli əhalini daha da ürekəldirmişdi. Qacaqlara böyük nüfuz götəren bu qələbe Qara Astanın hesabına ol-muşdu. Qara Astan gecə Əbdüləliyə xəber çatdırır: "NKVD bilir siz sabah Bayramlıda ola-caqsınız. Gələcəklər!"

...Gün batana yaxın Bayramlıda qacaqları gördəndə bil-dilər ki, Quruluxlu Əbdüləli, di-ger qacaq dəstə başçıları Molla Əhməd, Zəyərli Hacı Axund kənddədirler. Qabaq-cadan bu barədə məlumatlı olan, lakin özünü bilməməzli-yə və görməməziye vuran Gəncə və Şəmkir milisi, NKVD və siyasi idarə içsələri əsgərləri və otryad üzvlərini şər qarışdan az sonra giz-lince getirib kəndin həndəvə-rinə düzürlər, giriş-çixış yolla-

Qaçaq Əbdüləlinin dəstesi qiyama qalxan Keçili və etra-f kəndlərin əhalisi ilə birgə Şəmkir stansiyasında demir yolu xəttinin yaxınlığında bol-şəvik əsgərlərinə qarşı vuruş-duğunu Qaracəmirləri qacaqlarının başçısı Rüstəm və Təh-məz Samux meşəsində olar-kən xəber tutdular. Eldardan, Samuxdan, Qaracəmirlidən əlavə qüvvə toplayaraq Xulu-fa tərəf keçdilər. Bu zaman üsyancılar Keçiliyə doğru irili-ləməkde olan ordu qüvvələri ilə döyüşürdüler. Rüstəmin dəstesi Keçili kəndində gedən giriş-çixış yollarını kəsən, kəndi axşamdan mühəsirəye götürən hökumət qüvvələri ilə üzləşdi. Şəmkirçayın Küre tö-külən yerindən bu gelişlə gözləməyen rus əsgərləri mühəsi-rəya düşdükərini görüb çash-baş qalırlar. Atışmada əsgər-lərin çoxu öldü. Şəmkirçayın sağ tərəfi hökumət qoşunları-nın, sol tərəfi isə Qaçaq Əbdüləli və Ramazan oğullarının nəzarətinə keçir.

Şamaxı stansiyasına Bakıdan getirilən əlavə ordu qüvvələri Rüstəmgilin gəldiyi istiqamətə yerləşdirilir. Qiymaçlılarla əlaqə kəsildiyindən Qaçaq Əbdüləli kolun-kosun içi ilə sürünə-sürünə gedib demir yolu körpüsünün üstündən qı-yamçılara tərəf atəşini aram-sız davam etdirən zirehli qata-rın yaxınlığında dayanır. Koxa Quluya və onun qardaşı Əliyə deyir ki, gedib Koltehnəlinin altındakı qonşu Bitdili kəndindən dəmiryolcu Bayraməlini tapıb getirsinlər, körpünün part-latmaqda onlara yardımçı ol-sun. Qulu bir neçə qacaqla gedib Bayraməlini getirir. Lakin bundan da bir nəticə hasıl ol-mur. Bu arada Əbdüləlinin vr-pan eli olan Koxa Qulunun iyirmi dörd yaşı qardaşı Əli körpünün üstündə zirehli qatar-dan alan pulemyot gülləsine tuş gelir. Qulu qardaşının me-yitini birtəher kənara çıxarır, kəndə gətirir. Əbdüləli körpü-nü partlada bilmədikləri üçün dəmir yoluñun bir neçə metrli-yindən keçən Bakı-Batum neft kəmərini partlatmaq qərara alır. 1896-1907-ci illərdə çəki-lən bu kəmərlər gece-gündüz Bakıdan birbaşa Batuma kero-sin vurulurdu. Əbdüləli türk mauzeri ilə kəmərin çayın içindən keçən üstü açıq hissəsini atəş tutur, boru deşilir. Kəmərən qalxan alov və tüstü dəmir yolu körpüsünü və zi-rehli qatarı görünməz edir.

Döyüş üstünlüğünün kənd-lilərin tərəfinə keçdiyini görən NKVD və Dövlət Siyasi İda-resinin əməkdaşları hıyəyə el-atırlar. Əbdüləlini NKVD əməkdaşları tərəfindən elə alınmış yaxın qohumu arxa-dan vurur. Silahdaşları Əbdüləlini döyüş yerində çıxara-nada əsgərlər onları gülləbaran edirlər. Qaçaq Əbdüləli yaralı halda meyitlərin arasında qalır. Həc küm cürət edib yaralı Əbdüləliyə yaxın gedə bilmir. Gecənin qaralığındə kənd sakini Molla Qara ölümü gö-zünün altında alıb gizlənə-giz-ləne gedib Əbdüləlini çətinlik-lə götürüb kənd yolu xətti-nin qıraqında vəqonlarda yer-ləşdirirlər. Onlar camaatın diqqətini cəlb etmədən çayın sağ döşündə üzü Keçiliyə doğru kolun-kosun içində biri o birindən 30-40 metr aralı-sənger və pusqu yeri qazırlar. Deyilənə görə, bəzilərindən top yerləşdirilmiş, üstünü də cir-çırıplı örtmüştürlər. Tələdən xəberi olmayan kənd adamları bunun fərqinə vərmirdilər. Əsgərlərə gözləri o qədər öyrənmişdi ki, elə bilişdilər həyat-ele belə davam etməlidir.

Bir tərəfdə də vəqon-qə-rargah yaratmışdır. Qərargah-a rəhbərlik Gəncə Qəza Komitəsinin rəhbərləri 1927-1929-cu illərdə Şəmkir qacaqlarına dəfələrlə bəriş təklif etmişdi. Növbəti təklif göləndə Əbdüləli onu rədd etə də, digər qurulmuşmanın başçısı qacaq Qara Astan razılıq verir. Məqsəd bolşeviklərin içində qacaqlarla işləmek idi... Qara Astan üzə çıxdı, Hərbi İnqilab Komitəsi tərəfindən ona tabel silahı və müyyən səlahiyyətlər verildi. Bundan sonra onların yolları üzde ayrılsa da, eqidə, məslək yolları daha da ciddiləşdi. Qara Astan Hərbi İnqilab Komitəsinin və Qəza Partiya Komitəsinin iclaslarının, gizli yığın-caqlarının iştirakçısı olurdu. Tez-tez Şəmkir NKVD-sinin reisi qanıçən Vasili Yakofidi ilə görüşürdü. Əbdüləlinin üzünü həftələrlə, aylarla gör-məsə də, haradan gəlib-hara getdiyi yaxşı bilirdi. Əbdüləliyilə bağlı ister Gəncədə, is-tərse də Şəmkirde hansı plan hazırlarındısa, Əbdüləlini vax-tında xəbərdar edirdi. Odur ki, silahlı hökumət adamları kəndə, ya Kür qıraqı ormanlara gələndə çoxlu itki verərək geri çəkilirdilər.

Bütün bunlar bolşeviklərin "antisovet ünsürləri" aşkar edib zərərsizləşdirmək, o cümlədən Qaçaq Əbdüləlinin və dəstesinin məhvini, Bitdili imamının leğvini hesablanmış hazırlıq tədbirləri idi.

Qaçaqın vəsiyyəti

nına gəlib deyir ki, camaat ne ekmişdirse susuzluqdan yanın yərə yapışdı, taxıl zəmirləri bir qarış qalxmadı, hamısı məhv oldu. İndi qıtlıq başlayıb, camaat çətinlik çəkir, qabaqdan da qış gəlir. Vəziyyətdən çıxmaq üçün gəlmışəm sənin üstünə, kömək elə, camaat acıdan qırımasın. Taxılı ne-cəye versən alacaqıq.

- Allah qoysa, on-on beş günə taxılı özüm çatdıraram - deyən Əbdüləli kişi bu söhbətdən beş-altı gün sonra anbardan toxumluqdan başqa ne qədər ehtiyyat taxılı vardısa kiselərə doldurdu, üstəlik Qapanlı kəndindən Adıgözəl oğlu Cabbardan, Qaracəmirlər kəndindən Əsədlilərdən Hüseyin kişidən, bir sözə, eli çatan dost-tanışdan və taxılçılıqla məşgül olan mülkədarlardan öz pulu ilə buğda və arpa alıb Dəllər stansiyasına daşdırıldı. İki yük vaqonu kirayelədi. Səmənd ağaya xəber gəndərdi ki, taxılı Büyük Mərzədə qarşılıqların.

Üçüncü gün günortaya yaxın taxıl Büyük Mərzəye çatdı, oradan öküz arabalarında kənde daşınan taxılı Səmənd ağa ev başına camaata payladı.

Bundan bir neçə gün sonra kənd camaati yənə Səmənd ağanın yanına gəlib dedilər: "Allah onun ölenlərinə rəhmət eləsin, bizə böyük yaxşılıq etdi, taxılının haqqını qaytar-maq istəyirik."

Bu məqsədə Şəmkirə gələn Səmənd ağanı Əbdüləli kisi gülər üzlə qarşılıqların gelişinin səbəbini soruşanda ağa dedi:

- Hər şeye görə çox sağ ol, göndərdiyin taxila görə var ol. Həyətə girəndə sizin mehtərə də demidişim: açıq təhlükəsindən ölüşən zodlular o yəherli-yüyənlər gümüşü vəzənləti atı, eləcə də atın üstündəki o amantı halallıq üçün sənə gəndəribilər.

- Atı başa düşdüm, bəs atın üstündəki dediyin o amanat nedir?

- Ağa, verdiyin buğdanın, arpanın əvəzidir, beş kilo qır-qızıldı, camaat öz evindən çı-xarıb, azdırısa...

Əbdüləli kişi tutulmuş halda:

- Men taxılı atan Vəli ağanın və sənin xatirinə milləti-mə, camaatımıza pay göndərmişəm. İndiyə kimi üstümə köməye gələnlərə heç vaxt tə-mənnali iş görməmişəm. Ne-cə gətirmişəm, eləcə də geri qaytar, kim ne veribse özünə çatdırır, atı da mənim adımdan kəndinizdə kasib kişilər-dən birinə bağışlayın.

Səmənd ağa çox təkid et-se də, Əbdüləli kişi ne qızılı, ne ata yaxın durdu.

80 yaşı Niyyat Tağıyev isə deyir ki, Quruluxlu Əbdüləli atamla yaxın dost olub, bazarlıq həmisi bizim kəndə, atanın dükənindən gələr, alış-veriş edəndən sonra çatışmayaşları alımaq üçün yaxınlıq-dakı Dəllər stansiyasına gedərdi. Bir dəfə görür ki, 9-10 yaşlarında bir uşaq divarın di-binə qışılıb nahar edən dəmir-yolcu fəhlələrin ağızına baxır, nahardan sonra süfrədə qalan qır-qırımdan götürüb yeyir. Ona görə fəhlələr az da olsa, ona "pay" saxlayırmışlar.

Bunu bilən Əbdüləli kişi yaxınlaşdır astaca uşağın bileyindən yapışır. Yaxınlaşdırıcı aparır ona yemək sifariş verir, çay içe-icə

Tapdıq əvvəller quzuya-qoyuna gedirdi, sonralar Kürən sahilində, Osman Bozuna yaxın ərazidə at ilxinasına baxırıb. Bu yerlərdə görünen qacaqları yaxşı tanıydı. Yeri geləndə Əbdüləli kişinin tapşırığı ilə onlara hərdən erkək kəsərdi, qış olanda qovurma qarışqı əriştədən yemək süfrəsi düzəldirdi. Yelizavetpol jandarm idarəsindən və xəfi-yəçilərdən gizlənənlər - Kürboyu Qarayazı məşələrinə, Ceyrançöl tərəfflərə daha tez-tez pənah getirirdilər. Hətta bəziləri etibarlı yer kimi bir-iki gün yataqda, ya da yatağa yaxın yerlərdə gecələyərdi. Tapdıq onların çoxunu adbaad təniriydi. Ermənilər Qarabağda yerli müsəlmanlara hücum edəndə, qan qardaşlarını köməyə gedən Şəmkirilərin bir neçəsinə Əbdüləli kişinin tapşırığı ilə yəhərli-yüyənlə at, pal-paltar vermişdi. Dəfələrlə Gəyçətraftı ərazilərdə kasib-kimsəsiz müsəlman kəndlilərini qarət edən ermənilərin qabağını almağa gedənləri kəndin başına kimi Tapdıq özü müşayiət etmişdi.

Bir gün Əbdüləli kişinin çağırışına ilə Keçili kəndinin camaati Şəmkir stansiyasına - Şəmkirçayın üstündən keçən dəmir yolu köprüsünün sağna-soluna cəm olanda Tapdıq bilmüşdi ki, Nikolay hökuməti yixilib. Bu vurhavurlar, erməni-müsəlman qırğınları da, ona görə baş verir.

Gəncə Milli Müsəlman Komitəsinin tapşırığına əsasən, 1918-ci il yənənən əvvələrinde Türkiyənin şərqi cəbhəsindən Rusiyaya qayidian çar ordusu əsgərlərini tərksilət etməli, elə olunun silahlı-dəstələrinin hückumun qarşısını almaq üçün komitənin yaradılmışdır. Tapdıq bir neçə mehtər ile gecə-gündüz Quruluxlu Əbdüləlinin silah-daşlarına və onun çağırışına ilə Şəmkirçayın üstündəki dəmir yolu köprüsünün etrafında rus-erməni əsgərləri ilə ölüm-dirim savaşına çıxan Keçili camaatına kömək edirdi. Onlara təzə yuxa, fetir, matal pendiri, isti xörək, içməli su ilə yanaşı, gülələ-patron da çatdırırıb. O, "Şəmkir davası"nda ağır yaralananları həkimə çəkəndən keçirib, qacaqları qırıltıda qələmən qapıya qazırıb.

Tapdıq bir neçə mehtər ilə gecə-gündüz Quruluxlu Əbdüləlinin silah-daşlarına və onun çağırışına ilə Şəmkirçayın üstündəki dəmir yolu köprüsünün etrafında rus-erməni əsgərləri ilə ölüm-dirim savaşına çıxan Keçili camaatına kömək edirdi. Onlara təzə yuxa, fetir, matal pendiri, isti xörək, içməli su ilə yanaşı, gülələ-patron da çatdırırıb. O, "Şəmkir davası"nda ağır yaralananları həkimə çəkəndən keçirib, qacaqları qırıltıda qələmən qapıya qazırıb.

Tapdıq bir neçə mehtər ilə gecə-gündüz Quruluxlu Əbdüləlinin silah-daşlarına və onun çağırışına ilə Şəmkirçayın üstündəki dəmir yolu köprüsünün etrafında rus-erməni əsgərləri ilə ölüm-dirim savaşına çıxan Keçili camaatına kömək edirdi. Onlara təzə yuxa, fetir, matal pendiri, isti xörək, içməli su ilə yanaşı, gülələ-patron da çatdırırıb. O, "Şəmkir davası"nda ağır yaralananları həkimə çəkəndən keçirib, qacaqları qırıltıda qələmən qapıya qazırıb.

Tapdıq bir neçə mehtər ilə gecə-gündüz Quruluxlu Əbdüləlinin silah-daşlarına və onun çağırışına ilə Şəmkirçayın üstündəki dəmir yolu köprüsünün etrafında rus-erməni əsgərləri ilə ölüm-dirim savaşına çıxan Keçili camaatına kömək edirdi. Onlara təzə yuxa, fetir, matal pendiri,